

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

1925 чылдың
август 31-де үнүп
эгелээн

№ 121 (16731)

2003 чылдың
СЕНТЯБРЬ 23,
вторник

Ат салган шагы 19.30
Садар өртээ 3 рубль.

ТӨРҮТТҮНГЕН ХҮНҮҢ-БИЛЕ, КЫЗЫЛ!

Сентябрь 20-де магалыг аяс, чырык, чылыг хүнде кызылчылар найысылалга Хоорай хүнүнүн байырлалын эрттирген. 89 чыл дургузунда туттунуп, сайзырап, өзүп келген хоорайының байырдалында ооң төөгүзүн сактып, алдарлыг кижилериниң аттарын сактып, оларга мөгейиг болгаш хүндүткелдин демдээ кылдыр боттарының бөгүнгү ажил-херектерин илеткээн дизе, частырыг эвес. Хоорайыстың үндезилекчилериниң, тудугжуларының мурнунга оларның эгелеп каан ажылын төлептибиле уламчылап турарын кызылчылар чоргаарал-биле илеткеп болур. Шынап-ла, Кызыл бөгүн ногаан садчыгаш-биле демей, ол

ам-даа чечектелер дээрзинге бүзүреливис быжыг.

1914 чылдың апрельде эң баштайгы тудугжулар – орус ажилчиннар Тывага чедип келген. Майда хоорайының фундаментизин олар салган. Каа-Хем биле Би-Хемниң белдиринге бир дугаар дажы салдынган хоорайны ол үениң аайы-биле Белозарск деп адаан. 1920 чылдарның ортан үезинге чедир хоорай аңгы-аңгы аттарлыг турган: тывалар Хем-Белдири азы Кызыл-Кода дигир, а орус чурттакчылар Красный (Кызыл) дээр турган. Чээрби чылдарның эгезинде Кызыл өглерден бүткен турган, бажыңнар каш-ла санныг. 1923 чылдан эгелеп Кызыл

албан езузу-биле найысылал апарган болгаш дыка шапкын туттунуп эгелээн. 1930 чылдарның эгезинде баштай-ла Ленин кудумчунга ийи 2 каът бажың туттунган (амгы үеде Пушкин аттыг национал библиотека биле ажилчын аныктарның кежээки школазы). Ооң-даа мурнунда Шетинкин-Кравченко кудумчунга үш дугаар бажыңга Тыва Арат Республиканың Чазаа турган ("Шын" солун редакциязының эрги бажыңы). Баштайгы туттунган бажыңнарга Шагдыр-Сүрүн аттыг клуб (амгы Алдан-Маадыр аттыг музей), 40 чылдарда совет хамаатыларның клубу (филармония), Ленин аттыг өөредилге комбинаты (школа

№ 2), үш каът Чазак Бажыңы (ТР-ниң Улуг Хуралы) хамааржыр. 30 чылдарның эгезинде Кызылга 4 кудумчу турган: Ленин, Кочетов, Шетинкин-Кравченко болгаш Кызыл партизаннар. Ооң соонда Найырал (Дружба), Малчын (Красноармейская), Ажилчын (Рабочая) кудумчулары немешкен. 89 чылдың дургузунда ам Кызылда каш кудумчу барын санаары амыр эвес херек, хоорайывыс ол хире өскен.

Хоорай хүнүнүн байырлалында кызылчылар байырлыг чыскаалды эрттирген. Он ажыг чылдың дургузунда байырлыг чыскаал деп чүве болган эвес, улус-чон ол дугайын уткан,

сонуургалы читкен деп бодалдар турган, ынчалза-даа сентябрь 20-де чыылган хөй чон чыскаалды кайгамчык сонуургаан. Кызылдың төрүттүнген хүнүн ооң чурттакчылары чоргаарал-биле байырлаанының бадыткалы бо.

Арат шөлүнде аажок улуг сценаны тип каан. Ында Тыва Республиканың Чазак Даргазы Шериг-оол Ооржак, Кызыл хоорай чагыргазының даргазы Дмитрий Донгак болгаш албаның өске-даа ажилдакчылары. Байырлалда чыылган чоннун мурнунга Шериг-оол Дизиживич Ооржак байыр чедирип сес алган.

(Уланчызы 2-ги арында).

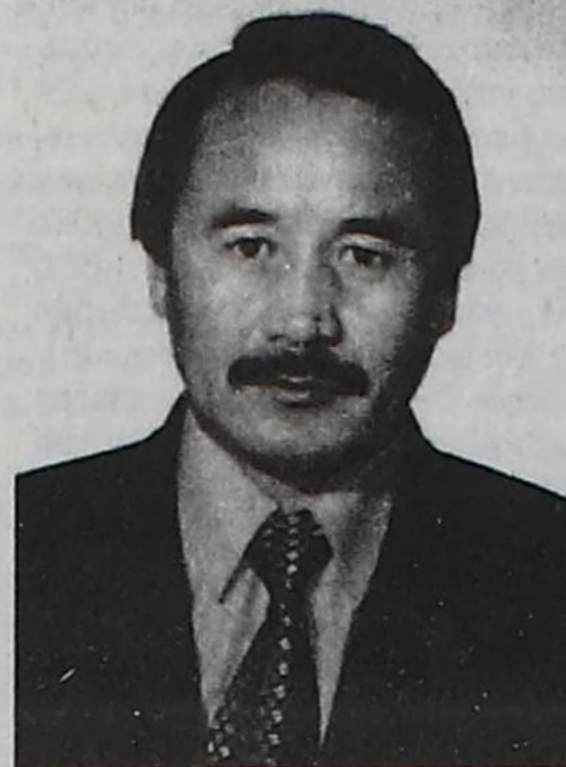
Самагалдай суурнун, 230 болгаш Тес-Хем кожууннун, 80 чылынга уткуштур

БАШТАЙГЫ НАЙЫСЫЛАА

рылгазы Тываның бүгү кожуунарын болгаш аймактарын каттыштырар арганы берип, ооң келир үедеги күрүне тургузуп үндезилээриниң кол үе-чадаларының бирээзи болган.

1773 чылда Самагалдай хүрээзи тургустунган. Ол хемчээл, бажың-балгат болгаш дуганнардаа, ном-судур-даа, ажил-агыйдаа талазы-биле эң улуг хүрээ турган. Ынчангаш Самагалдай шажын-чүдүлгезиниң даштыкы чурттар-биле харылзааның, садыгның болгаш ус-тывыштын база төвү болу берген. Бурунгу шагда "Улуг торгу оруу" дээр орук болап эрткен. 1911 чылда тывалар моолдар-биле кады Хомду дайынынга киржип, даштыкы дарлалдан хосталып үнген. Россияның хайгааралы-

ның адаанга кирер дугайында чөптүг шийтпир 1914 чылда Самагалдайга хүлээп алдынган.

1921 чылда ескелерден хамаарылгалыг чораан Тыва ботдогуннаан Тыва Арат Республика болган. Амбын-ноянарның угаан-сарыылдыг политиказы ыңдыг янзылыг боттанган.

"Тываның төөгүзүнге Самагалдайның ролю болгаш уjurдузаы тодаргай көргүстүнген турар уjurлуг... Самагалдай болза бүгү Тываның башкарылга-политика төвү болбушаан, тыва улустуң эвилелдежи каттыжарынга, күрүне эргезин чедип алырынга, ооң угаан-бодал сайзыралынга делегей харылзааларының, садыглажылганың, ус-тывыштын калбарарынга, янзы-бүрү нация кижилерниң найыралын быжыглаарынга чугула рольду ойнаан" деп, Тыва Республиканың

Президентизи Ш.Д.Ооржак Самагалдайның 230 чыл болган оюнда бодунун болгаш Тыва Республиканың Дээди Хуралының, Чазааның мурнундан байыр чедирешкининге онзалап демдеглээн.

АМГЫ САМАГАЛДАЙ чүс-чүс чылдар дургузунда быжыгып тургустунуп келген. Ону тудуп сайзырадырынга чүгле Тес-Хемниң чурттакчы чону эвес, а бүгү Тываның база өске-даа нацияларның төлээлекчилери — тускай эртемниг башкылар, эмчилер, тудугжулар, электриктер, харылзаачылар дээш, кандыг кижилер киришпээн дээр боор.

(Уланчызы 4-кү арында).

ТЕС-ХЕМНИН, САМАГАЛДАЙНЫН ТӨӨГҮЗҮ Тываның ниити төөгүзүнүн чарылбас чугула кезээ болур. 230 чыл бурунгаар Самагалдай бурунгу Тываның административ-политиктиг төвү болуп үндезилетинген. Танды-Тываның тос кожуунун тергидеп чагырган тогус одагалыг, бүгүдениң даргазы Амбын-ноянының өргээзи, ооң башкы таңмазы болган төре херээ баштаар чери 1921 чылга чедир маңаа турган. Амбын-ноянарның башка-

ТӨРҮТТҮНГЕН ХҮНҮҢ-БИЛЕ, КЫЗЫЛ!

— Эки хүн-биле, хүндүлүг кызылчылар болгаш аалчылар! Тыва Республиканың өмүнээзинден изиг байыр! Хоорай хүнүнүң байырлалында чүнү онзалал айтып болурул дээрге, мерия болгаш ажыл-агыйларның аңгы-аңгы адырлары найысылалывыс чараш, чаагай болзун дээш бүгү-ле ажылдарны кылып турары өөрүнчүг-дүр. Шынап-ла, Кызыл культураның, найыралдың төвү хоорай болзун дээш эвээш эвес ажыл чоруттунган. Чазак болгаш депутаттар хоорай экономиктиг сандараашкындан үнзүн дээш бүгү хемчеглерни ап келген. Ол ышкаш хоорайның ажыл-агыйларынга хөй ажылчын туруштарны тургузар дээш аргаларны тып келген. Ооң түннелинде хоорайывыс хүнден хүнге өзүп, сайзырап орав.

Келир чылын хоорайывыстың 90 харлаан юбилейин эрттирер бис. Аңаа амдан эгелеп белеткенир апаар. Ол улуг байырлалды эрттирериниң харысалгазын организастиг комитетке онааган. Хоорай чагыргазы 90 чыл оюн демдегеп эрттирериниң дугайында тускай номну үндүргени өөрүнчүг-дүр. Ол улуг байырлалга чедир кылып ажылдарывыс-ла хөй. Хоорайны чаагайжыдар, кудумчуларны асфальтылаар, чаа, чараш шөлчүгештерни тургузар ажылдар дээш, Чазак хоорай чагыргазын деткип турар болгаш ам-даа деткир. Кызылчылар болгаш хоорайның ажыл-агый организациялары база хөй-ниити келир юбилейге чедир найысылалывыс улам чараш, чаагайкыттынган болзун дээш демни-биле төлөптиг ажылдар дээрзинге идегеп турар бис.

Байырлал-биле, хоорайжылар! Аас-кежикти, чаагай чорукту силерге күзедим!

(Эгези 1-ги арында).

“Байырлыг чыскаал Арат шөлүнче чоокшулап ор!” деп башкарыкчы чарлаптары билек, үрер хөгжүмнүң чоргааранчыг үнү чаңгыланы берди. Ол дээрге Кызылдың кызыгаар шериглериниң оркестри байырлыг чыскаалды баштап кел чорууру ол болду. Улаштыр ИХЯ-ның ажылдакчылары чаңгыс кижилер

дег марштап эртилер. Оларның соон дарый культура ажылдакчылары, янзы-бүрү уран чүүл коллективтери ыр-шоорлуг эрткен. Оларның аразында атсураглыг “Эдегей” ансамбли, уран чүүл школаларының коллективтери, культура адырынга ажылдаар кадрларны хөй чылдарда “дарганнап” келген Кызылдың уран чүүл училищези дээш, ескелер-даа. Хоорайның

келир үеде чоргааралы — салгалывыс школачылар школа аайы-биле ынак башкылары-биле кады чыскаалыпканнар. Дыка хөй уруглар, оолдар тыва национал хептерин кедип алган, хөглүг-омак эртилер. Индирден школарда ат-алдарлыг хоочун болгаш мурнакчы башкыларны адап турду. Ындыгларның саны чылдан чылче көвүдөп оравыс — аас-кежик. Улаштыр дээди болгаш ортумаак өөредилге черлериниң студентилери болгаш сургуулдары: Тываның чоргааралы ТКУ-нун студентилери культура, спорт, эртем талазы-биле өскелерге езулуг үлегер дээрзинге кым-даа чигзинмес. Шупту факультеттер адрестерин бижип алган демниг чыскаалга онзагай көзүлдүлөр; эң-не хөй санныг болгаш көскү одуругларлыг — ак халаттарлыг аныяк оолдар, кыстар хамыктын кичээнгеин ала-чайгаар хаара туду берди. Ол дээрге Кызылдың медицина училищезиниң сургуулдары-дыр. Дүрген дуза чедирер машинаны оларның каастап алганын улус кайгап ханмаан боор — шприцтер, градусник, шинчиер херексел дээш, еске-даа чугула херек дериглерин аажок улуг болгаш көскү кылдыр кылгаш, машиназының кырында салып алган.

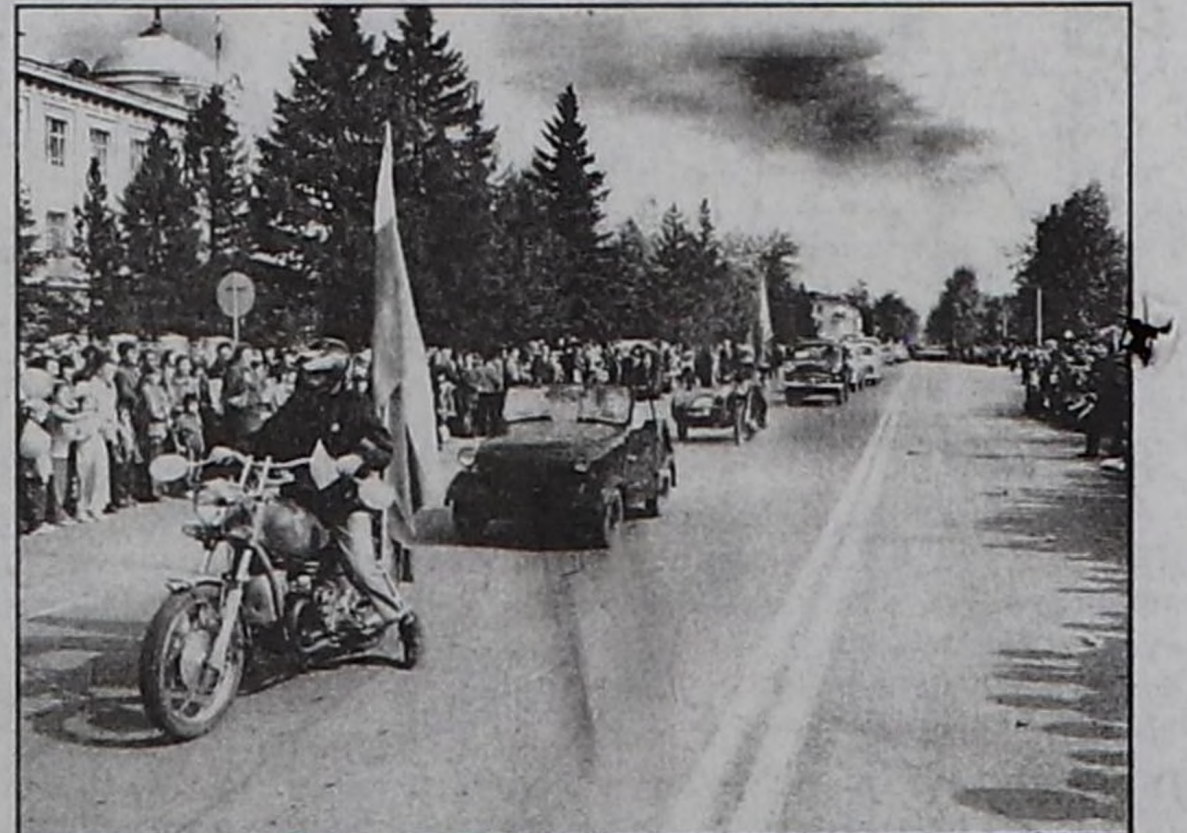
Хоорайның коммунал ажыл-агыйының ажылдакчылары найысылалдың арыг-силиг, чараш болурунга дорт хамаарылгалыг кижилер-ле болгай. Эргениң-не кудумчуларны ширбип, аштап-арыглап турар ажылчыннары бо-ла көөр болзувусса-даа, улуг-ла херекке албас болгай бис. А бо байырлыг чыскаалга олар сарыг-кызыл чеңи чок херектээштерин кедип алган чыскаалып алгаш базыптарга, оларның хөйүн ам чаа эскерип кагдывыс. Шынап-ла, хоорайы-выстың каас-шиник, арыг-чаагай чоруу дээш ажыг дерин төп чоруур кижилер бо-ла болгай. Оларның соон дарый тазтар туткан, хадын бүрүлеринден кылган ширбиилдерлиг, ак-чоорганнар эжинген чунар-бажың ажылчыннары шимээн-дааштыг, катгы-хөглүг эртип турда, көрүкчүлөр оларга байыр чедирип, адыш часкап, өөрүп турдулар. Ажыл бүрүзү хүндүт-

кедиг дээрзиниң бадыткалы ол ышкажыл.

Кызылдың пассажирлер АТБ-зи — улуг коллективтерниң бирээзи. Рынок экономиказының бергелеринге торулбайн, коллектив чедишкенин ажылдап турар. Оларның чыскаалга киришкен автобустарында азып алганы лозуннарында бижиктерниң утказы ханы болгаш чөптүг дээрзинге чөпшээрээр боор силер. “Айыыл-халаптан чайлап чоруур дизинерзе, АТБ-нин автобустарына олурунар!”

организациялары, сайгарлыкчылар, садыг ажылдакчылары чыскаалып эрти.

Делегейге болгаш Россияга Тываның адын алдаржыдып чоруур спортчуларывыстың даңзызы улам немежип, чыскаалы демниг, сүрлүг болуп келгени өөрүнчүг. Бо байырлал чыскаалына хүндүлүг одуругта кылаш-тажып чораан спорттун хоочуннарының аңаа кириген үлүү улуг дээрзи чугаажок. Ол дээрге Виктор Иванович Туров, Лазо Семенович Седип, Черлик-оол

Төнмес одуругларлыг байырлыг чыскаал уламчылавышаан, дараазында хоорайның хөй санныг уруглар албан черлериниң, уруглар төптериниң, янзы-бүрү департаментилерниң ажылдакчылары, хөй-ниити

Александрович Удумбара, Сергей Кириллович Кайгородов Вячеслав Степанович Хопров болгаш ескелер-даа-дыр.

(Уланчызы 6-гы арында).

**ДОКТААЛДАР
ЕЗУГААР**

Тыва Республиканың Чазаа Тыва Республиканың энергетика, транспорт, харылзаа болгаш орук ажыл-агый сайыдының оралакчызының дугайында № 647 доктаалды хүлээп алгаш, чарган күш-ажыл керээзинге дүүштүр, 2003 чылдың август 29-тан эгелеп Тыва Республиканың энергетика, транспорт, харылзаа болгаш орук ажыл-агый сайыдының оралакчызынга **Николай Ооржакович ДАНЗЫНЫ** томуйлаан.

Тыва Республиканың Чазаа В.В. Широковтуң дугайында № 646 доктаалды 2003 чылдың сентябрь 16-да хүлээп алгаш, бодунуң дилээнин езугаар В.В. Широковту 2003 чылдың август 25-тен эгелеп Тыва Республиканың энергетика, транспорт, харылзаа болгаш орук ажыл-агый сайыдының оралакчызы албан-дужаалындан хостаан.

Тыва Республиканың Чазаа Тыва Республиканың биче сайгарлыкчы ажылды деткиир фондунуң директорунун дугайында №648 доктаалды хүлээп алгаш, Тыва Республиканың биче сайгарлыкчы ажылды деткиир фондунун директорунга **Михаил Сандыйович САМБУ-ХӨӨНУ** томуйлаан.

**ТР-ның Улуг Хуралының депутадынга кандидат
БАГАЙ-ООЛ ВЛАДИМИР БАРИНОВИЧ**

Халас үндезинге парлаан.

Тыва Республиканың Чазаанда

**КЫШКА БЕЛЕТКЕЛ—
КОНТРОЛЬДА**

ТР-ниң Чазаа ээлчеглиг хуралында амьдырал хандырылганың объектилерин бо чылдың күскү-кышкы сезонунга белеткээр талазы-биле 2003 чылдың апрель 16-да болгаш май 23-те доктаалдарының күүселдезин чугаалашкан.

«Тываэнерго» ААН-ниң удурткучуларының берген медээзинден ап көөрге, 2003 чылда бүдүрүлгениң салбырлары болгаш албаннары септелге ажылдарын чорударына көргөн 48,255 млн. рубльден 21 миллион рубльди шингээдип алганы илерээн. Кызыл ЧЭТ-те №9, 10, 11, 12, 14 котлоагрегаттарның септелгезин кылган. №13 агрегаттың септелгезин «Энергосептелге» КХН октябрь 10-да доозар. Дөрт турбоагрегаттарның ийзин септеп дооскан. «Кызыл», «Городская», «Бай-Хаак», «Балгазын» подстанцияларда дериг-херекселдерни септээн. Би-Хем, Улуг-Хем, Өвүр, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик кожуннарда электри дамчыдар шугуннарның чагыларын тургузуп, чаартып турар.

Саң-хөө байдалы берге бооп турза-даа, Чазактың доктаалын күсөдир, ФОРЭМ-ге өрени дуглаар талазы-биле боттук ажылдарны чорутканын Чазак Даргазы демдеглээн. Соок дүшкүжеге чедир, тодаргайлаарга, ноябрь 1-ге чедир электри, чылыг четкилерин ажылдаарына беле болур паспорттарын белеткээрин сүмелзээн.

Чай дургузунда 7268 погон метр чылыг четкилерин септээн болгаш солааны, ооң-биле планы 124 хуу күүсеткенин энергетика, транспорт, харылзаа

болгаш орук ажыл-агый сайыдының оралакчызы А.М. Делег дөңнаткан. 3852 метр хоорзаларны солаан, Кызыл хоорайда төп үш чылыг пунктузун септээн. Оон ангыда «Тывакоммуэнерго» КУБ септелге ажылдарының планын 79 хуу күүсеткен. Хову-Аксы суурда эргижирээн чылыг четкизинде 1500 метр черниң трубаларын солаан. Шагаан-Арыгда 80 метр чылыг четкизин солаан. Ак-Довуракта чылыг четкизинге ажылдың хемчээли 81 хуу болган.

Каа-Хем хөмүр-даш уургайы бо чылдың 8 айларында бүдүрүлгө даалгазын күүсеткен. 294,5 муң тонна хөмүр-дашты каскаш, планын 105,5 хуу күүсеткен. 298,2 муң тонна хереклекчилерге чүдүрүп чоруткан. Сес айлар иштинде 1898 муң кубометр сай-довуракты хөмүр-даш кадынын кырындан чайлаткан. Бо херекке бүдүрүлгениң чаа чингине директору А.Д. Болат-оол улуг үлүүн кириген деп хуралга демдеглээн. Чүдүрүп чоруткан хөмүр-даш дээш өрелерни эвээжедириниң хемчеглерин алырын «Тываэнерго» ААН-ге, Республиканың одаар чүүл сайгарар конторазына, «Тывакоммуэнерго» КУБ-ка, Ак-Довурак ЧЭТ-ке дааскан.

Чазак кежигүннери «Тывагаз» бүдүрүлгениң эки ажылын демдеглээн. 2,3 млн. рубльдиң

ажылдарын олар боттандырган. Газ шыгжап, дамчыдар черлерниң 98,6 хуузун эргип хынаан.

Бо хүнгү байдалды езугаар алырга, республиканың чуртталга-коммунал ажыл-агыйы кышкы үеде ажылдаарына 81 хуу беле болган. 53 котельнаяларны септээн, 15 котелдарны солаан. 93 км чылыг четкизиниң 72 км черни септээн. 26,4 муң тонна хөмүр-даш курлавыры тургузар тургаш, 1923 тоннаны белеткээн.

Нийтизи-биле алырга, чуртталга-коммунал ажыл-агыйына реформа чорудар талазы-биле ТР-ниң күрүне комитети чамдык угланышкыннарда хожудап турарын Ш.Д. Ооржак айткан. Шагаан-Арыгда, Тожуда, Өвүрде, Эрзинде кышка белеткел ажылдары чигзинишкенин болдуруп турар. Бо комитет кышка бүгү белеткелдерни сентябрь 25-те дооскан турарын Чазактың мурнундагы доктаалдарына тодаргай айткан. Объектилерниң кышка беле болурунун паспорттарын тургузарын черчерде чагыргаларга дааскан.

Эрткен четверте республика Чазааның Даргазы Ш.Д. Ооржак мурнуу кожуннарның кышка белеткелин көрүп, албан чоруу кылган.

Ю.СУЧКОВ.

Премьерниң ажил-чорудулгазы

**АГРОБИЗНЕСКЕ
ӨӨРЕНИП
ТУРАП**

ТР-ниң Чазак Даргазы Ш.Д. Ооржак сентябрь 18-19 хүннеринде Тес-Хем, Эрзин кожуннарда албан чоруу кылгаш, чоннуң социал-экономиктиг байдалы-биле танышкан. Кожуннарда келир кышка белеткел ооң кичээнгейин хаара туткан.

Чазак Даргазы Шуурмак, Нарын, Мөрен сумуларның бүгү школаларына, уруглар албан черлеринге, эмнелгелеринге, Самагалдай, Эрзин, Берт-Даг суурларның албан черлеринге барып, байдал-биле танышкан. Рынок үезинде ажылды канчаар эки организаастарын чон-биле ханы чугаалашкан. Чижээ, Чазак Даргазы сумунуң албан черлерин хөмүр-биле эвес, а ыяш-биле одаарга ажыктыг болурун санай кааптарга, Шуурмак сумузуңуң даргазы Людмила Чорбаан кайгап калган. Одалга сезонунуң үезинде ук суму 465 тонна хөмүр-дашты чарыгдап турар. Бир эвес быктының адаанда чыдар ыяшты одап эгелээр болза, 350 муң рубльди камнап алыр, сумуда ажыл чок 237 кичи ажылга хаара туттуна бээр.

Ш.Д. Ооржак күш-ажылды планнаарынче болгаш ажылдакчыларның аразында хүлээлгелерни шын хуваарынче удурткучуларның кичээнгейин хаара туткан. Чоокта чаа-ла кожун баштыңының сонгулдаларына күүсекчи болгаш хоойлужудулга чагыргалары удурланчак турган болза, ам аразында эптиг, бот-бодун билчип ажылдап эгелзээн. Тес-Хемниң удурткучулары юридиктиг килдисти тургускан. Маргылдаалыг айтырыгларны дүрген шийтпирлеп турар. Ийи кожунунуң малынын баш саны барыын кожуннарда бодаарга, шоолуг өспээн. Маңаа мал бажы сүрүп турган херээ чок, а рынокту сайгарып көөрүн Ш. Ооржак сүмелзээн.

Тес-Хемде Валерий Билчиттин (хууда сайгарлыкчынын) рынок ажылын ап көөрге, ол ажылын эки тургускаш, Шуурмакка болгаш Чыргаландыга турган ыяш ажыл-агый черлериниң техниказын садып алган. Ооң ыяш дилдирер черинде, чазаныр цехте, кадрчылар

коданында 62 кичи ажылдап турар. Хойжуларның ийи коданында муң ажыл мал бар, универсал магазининде евро септелгени кылган, өртектери Кызылдыңындан ашпас. Ооң баазаны буураан автотранспорт бүдүрүлгезиниң баазында тургускан, ында евро септелгени кылып эгелзээн.

Өске бир чижек. Мөрен сумузуңуң анык даргазы Юрий Учурал сумуда көдээ ажыл-агыйны калбартып эгелзээн. Талантылыг агроном кызыл-тастың «Скала» сортун тарааш, гектардан-на 20-25 центнер дүжүттү алырына идегеп орат. Тараазы бышкан. Бо чылын мөренчилер картофельдиң көстүп көрбээн дүжүдүн алган. Маңаа Михаил болгаш Байлак Баанайлар үлүүн киригеннер. Совет үеде дипломнуг инженерлерниң чадажып кааны шөлдери сугтаңтыг болдуруп арганы олар шингээдип алган. Байлак Маанай 20 тонна картофельди дужааган, ам-даа 15 тоннаны алыр дээш сумунуң чонун эвилелдээн.

Күзел турда көдээге ажыл чок артпас. Олар ТР-ниң Чазааның агробизнеси хөгжүдөр дугайында доктаалына улуу-биле идегеп турар. Ш. Ооржак Нарын сумузуңда буступ калган Культура бажыңына КПТУ-ну тургузарын аазаан.

Кызыгаар чоогунда кожолар-биле харылзаа эки. Бүгү-ле чүве оларның боттарындан, организаакчы аргаларындан, чонунуң амьдыралы дээш оларның хамаарылгазындан хамааржырын Чазак Даргазының албан чоруу херечилзээн, ооң херечизи суурнуң бичии чаштарына Юрий Соруктуң садып берген компьютерде ажыл-агыйжы оюннарны ойнап турары.

Альберт ХОМУШКУ.

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының ДОКТААЛЫ

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2002 чылдың октябрь 31-де №46 ЗП-1 «Тыва Республиканың Улуг Хуралының (парламентизиниң) «Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутаттарының сонгулдаларының талазы-биле сонгулда округтарын тургузарының схемазын бадылаарының дугайында» доктаалына өскерилгелер болгаш немелделер кириериниң дугайында» доктаалын күш чок деп санаар.

Тыва Республиканың Дээди судунун 2002 чылдың ноябрь 29-та шийтпиринге үндезилзээш, Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының доктаалы болза:

1. Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2002 чылдың октябрь 31-де №46 ЗП-1 «Тыва Республиканың Улуг Хуралының (парламентизиниң) «Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутаттарының сонгулдаларының

талазы-биле сонгулда округтарын тургузарының схемазын бадылаарының дугайында» доктаалына өскерилгелер болгаш немелделер кириериниң дугайында» доктаалын күш чок деп санаар. Ленинград №2 сонгулда округунун девискээринде бактаап турар Колхозная кудумчузу, №23-69 (с/т), Колхозная переулку, №1-3, Баку Комиссарлары, №1-50, Буренская, №1-75, Новоселов, №1-51, Париж Коммунарлары, №1-52, Профсоюзная, №1-50, Сергей Лазо, №1-96, Сибирь Гвардейжилери, №1-62, Сумонная №1-56, Университетская, №1-65, Целинная, №1-55; Строитель №5 сонгулда округунуң девискээринде кирип турар кудумчулар; ийиги Чөөн переулок, №1-23, Туристическая, №2-6 (о/т) Суворова, №61-71 (с/т), Фрунзе, №1-9 (с/т), №42-104 (о/т), 90 а.

2. Хүлээп алган хүнүнден эгелеп ук доктаал күштүг болуп кирер.

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының даргазы В. Оюн.

БАШТАЙГЫ

(Төңүзү. Эгези
1-ги арында).

20-ги чүс чылды чурттап эрткеш, чаа чүс чылдың эгезинче кирип тура, бодунун төрөөн, эргим чурту Тес-Хемнің сайзыралы, ооң ат-алдары дээш мерген угаанын, маадырлыг күш-ажылын, аажы-чаанын эң бедик культуразын, уран-шевер талантызын харам чокка бараалгадып, үе-үе аайы-биле анык-өскөнни, чаш уруг-дарыгны доруктуруп, кижизидип, өөредип, амыдыралдык каалама агымынче кирип, черивистиң чайгаар бүткөн бойдузун хумагаллап камгалап биске арттырып каан, хөй мал-маганны өстүрүп, кода-хоорай, суурларны тудуп, амыдыралды төнчү чок уламчылар кылдыр биске чаяп берген ада-өгбелеривиске сеткилдик ханызындан өөрүп четтиргенин бо байырлалдың бүдүзүндө чон илергейлеп турар.

Самагалдай, Тес-Хем кожуун — сурагжаан хөй кижилерниң чурту. Кайгамчык төөгүлүг катапталынмас бойдузун ораны-дыр. Деспенниң, Шуурмактың, Кара-Хөлдүн, Шара-Нуунун, Калдак-Хамарның, Сайгынның, Теве-Хаяның болгаш Теректигиниң хевис ышкыш каас-чараш, чечек чимистиг, арыг, кылаң сугларлыг, чурумалдык чайлагары, угулза дег узун Тестиң, Агарның, Ортаа, Үстүү Шынааларның төнчү чок карак четпес ховулары, тайга-сында каш янзы аны-мени, кат-чимизи тес-хемчилерниң хөй-адын көдүрүп, чоргааралын хайныктырып чоруур.

Тес-Хем кожуун Тывага улусчу революция соонда ийи чыл четпээндө, 1923 чылда, кожуун кылдыр тургустунган. Тываның баштайгы кожууннарының бирээзи. Кожууннун бир дугаар чагырыкчызынга Калчан-Сагыыр деп кижиле ажилдап чораан. Оон соонда Соян Ойдуң дээш, хөй-ле удуртукчулар кожуунну башкарып, төөгүлүг чаартылганын оруунче тес-хемчилерни углап-баштап келген. Амыдыралга ак орук турбас джир болгай, хай-халаптыг репрессияның чылдарында дыка хөй эртем-билиглиг лама-башкылардан эгелээш, бөдүүн арааттар, удуртукчу кадрлар оон кара аспаанче кирип, өлүм-чидимге таварышканы тес-хемчилерге кажан-даа утундурбас.

Кожууннун арат чону чаа амыдыралга идепкейлиг киржиң, арбан-сумуларның ажылын башкарып, МЧАЭ-лер тургузарынга, сууржуң амыдыралче киреринге, жүжүк-бижикке өөрининге, культураны хөгжүдөринге төлөптүг үлүүн киригенер. Ооң-биле кады орус чон-

биле найыралдажып, олардан бажың-балгат тударын, тараатарынын, хлеб быжыраарын, кас-дагаа азыраарын өөренип ап чорааннар. Калдак-Хамарның оруун тудуп, доозунуг бугазын казып-аштап, баштайгы школа, эмнелге, клуб албан черлерин ажылгалап кирип, колхозтар тургустунуп, үлетпүр бүдүрүлгелери чурттакчы чоннун эрге-ажынынга дүүштүр ажилдап эгелээш.

Фронтуга мал-маганны болгаш белектерни халас чорудуп бээр кыйгырыг бир дугаар Самагалдайга төрттүнүп, бүгү Тывага деткимчени алган, чоннун хөй-адын көдүргөн. Тестиң эң шилиттинген муң-муң айттарын фронтуга дузаламчы кылдыр халаска чоруткан. Ада-чурт ССРЭ-ни фашистиг дайыннардан хостаарынга киржиң чораан чаңгыс чер-чурттугларымыс: Совет Эвилелиниң Маадыры, тыва чоннун төлөптиг огул Хомушкун Чүргүй-оол, эки турачылар С.Алдын-Херел, М.Дөнчүн, Ч.Күрседи, О.Аракчаа, дайын киржикчилери Шумов алышкылар, А.Ерохин, П.Никитин, А.Лопарев болгаш өскелерге-даа чоргааралыг чоруур бис.

УЛУСЧУ ТЫВАНЫҢ КАДР-ЖААН КИЖИЛЕРИ бистиң кожуунувуска база тыптып, ажил-агыны билдилег башкарып, чоннун хүндүткелин чаалап ап турганнар. Самагалдайның, кожууннун хөгжүлдесинге көскү ажил-херектерни бүдүргөш, чоннун ортузунга бодунун төлөптиг адын арттырып каан кижилерни сагынмайн баар аргавыс чок. Улуг юбилейвистиң бүдүзүндө оода оларның чамдызын адап көрөйн.

Тес-Хем кожууннун эң баштайгы фельдшер эмчизи Анна Лыскова, баштайгы радизи Аракчаа, эң баштайгы чолаачызы Төмүр-оол Дукар, бир дугаар хлеб быжырыкчызы Дажываа, киномеханик А.Дресвянников, механик Самбуу-Башкы, ус-шевер Дажысан, бус-биле ажилдаар электри станциязының тургузукчузу Бора Механик, тараа тыртар дээрбени кылып

Самагалдай хүрээни.

чораан И.Дурновцев, тергешанак кылыр мастер Делег Казак дээш, оон-даа өскелерниң чаагай ат-алдары бистиң чонувуста ам-даа хевээр.

Тываның болгаш Тес-Хем кожууннун хөгжүлдесинге бистиң чаңгыс чер-чурттугарлывыстың кириген үлүг-хуузун үнелеп, хүндүлөп чоруур бис. Тес-Хем — республикада сураглыг кижилерниң чурту-дур.

Тываның агаар флорунун үндөзилекчилериниң бирээзи, баштайгы тыва ужудукчу Чооду Кидиспей, чурукчу Сергей Ланзы, баштайгы тыва поляржы Владимир Чооду, эртем докторлары Александр Кунаа, Юрий Аранчын, улус өөредилгелерниң

Калдак-Хамар оруун кылганынга тураскаалды 1991 чылда кылдырган.

зиниң тергийннери Адыя Маскыр, Делгермаа Кочега, эмчилер Янчываа Мөңге, Борбай-оол Чооду, малчыннар Данзурун Иван, Максим Сувандии, спортчулар Владимир Сырат, Иван Хураган дээш, оон-даа өске хөй саныг чаңгыс чер-чурттугларымыс бистиң чоргааралымыс болуп чоруур.

АМГЫРЫНОК ЭКОНОМИКА-ЗЫНЫҢ ҮЕЗИНДЕ кожууннун чурттакчы чону амыдыралды бир янзы сайзырадып чурттаар дээш улуг ажылды чорудуп турар. Хуу өнчүлүг кижилерниң саны көвүдөөн, эштежилгелер, арат ажил-агыйлары, кооперативтер, хуу биче бүдүрүлгелер, садыглар көвүдөп кел чыдар. Сөөлгү чылдарда суму чагыргалары өг-бүлө бүрүзү боду хандыртынган амыдыралды тургузарынче улуг кичээнгейни угландырып турар.

Тес-Хем кожуун шаг-төөгүден бээр ат-алдарлыг малчын чоннун чурту, ооң девискээри кандыг-даа малды өстүреринге таарымчалыг. Экономиктиг кризистин берге чылдарында көдээ малчыннар нарын байдалга таварышкан. Ынчалза-даа сөөлгү чылдарда хуу чонда болгаш ажил-агый бүдүрүлгелеринде малдың баш саны өзүп эгелээш. Ниитизи-биле кожуунда хөй, өшкүнүң баш саны 52631, мыйыстыг бода мал — 5281, чылгы — 2864 баш чедип турар, ооң иштинде арат ажил-агыйларында хөй, өшкү — 27198,

мыйыстыг бода мал — 3981, чылгы — 1922, "О-Шынаа" биче бүдүрүлгениң малчыны Кара-оол Самба 100 хойдан 110 хураганны камгалап алгаш, мал бажын 100 хуу камгалааш, бо чылын малчыннар Наадымында "ТР-ниң алдарлыг малчыны" деп атка төлөптиг болган. Ол-ла бүдүрүлгениң малчыны Георгий Чаанмай 100 хойдан 105 хураганны,

Солаңгы Донмит 100-тен 100-тү камгалап алгаш, кожуунда малчыннарның мурнуку одуруунда чоруп орар.

Чодураадан Байыр Сувандии, О.Шынаадан Балчыр Кызыл-оол муң ажыг хуу малды өстүргөш, ТР-ниң орденнери-биле шаңнат-

дөөн. Ылаңгыя кожууннун хөгжүлдесинге сайгарлыкчы Валерий Белчиттин кирип чоруур үлүг-хуузу улуг. Бүдүрүкчүлүг ажылды чорудуп, чурттакчы чонга социал деткимчени берип, ажилчын олуттарны тургузуп ажилдап чорууру өскелерге үлегер-чижек болуп турар. Эрги кожонун октааттынган түдүглары садыг, кафе болуп, сайгарлыкчыларның холу-биле "дир-лип" чоруй барган.

КОЖУУННУҢ ЮБИЛЕЙИНГЕ УТКУШТУР белекел ажилдарын оргкомитет чайын-на чорудуп эгелээш. Орта уткуштур Тес-Хем кожууннун ажил-агыйлары, Самагалдай суурнун албан черлери, организациялар улуг ажылды чорудуп турар. Ооң-биле чергелештир келир кышка белекелче улуг кичээнгейни угландырдымыс. Школалар, уруглар албан черлери, эмнелгелер, культура одагалары кышка багай эвес белекелген. Хөмүр-даштың сөөртүлгези уламчылап турар.

Бо хүннерде бистер төөгүлүг болушкуннун ийи дакпыр байырлалының бүдүзүндө турар бис. Самагалдай суурнун тургустунганан бээр 230 чылы, Тес-Хем кожууннун 80 чылы. Тыва улустун салым-чолунга Самагалдайның ролю улуг дээрзин төөгү бадыткаан болгай. Ынчангаш Самагалдай Тываның баштайгы найысылалы болуп, төөгүнүн арнынга алдын үжүктөр-биле кирип бижиттинген. Ынчангаш байырлал самагалдайжыларның, тес-хемчилерниң эвес, бүгү Тываның байырлалы болуп.

Хүндүлүг чаңгыс чер-чурттугларым, Самагалдай чурттап,

Самагалдай суурда салым-чолун эгелээш.

кожуун төвүнүн албан черлерин хандырып турар.

Сайгарлыкчы чорукту деткир талазы-биле кожуун тодаргай ажилдарны чорудуп эгелээш. Бо чылын сайгарлыкчыларга деткимче кылдыр Самагалдай суурга садыг шөлүн ажылгалап кириген. Рынок экономиказынга дүүштүр ажилдап чоруур сайгарлыкчылар кожуунда көвү-

ажылап чораан күш-ажылдын хоочуннары!

Октябрь 3-4 хүннеринде болуп эртер Тес-Хем кожууннун юбилейинге киржиң, эркен-барганывисти сактып, эки хүн Самагалдайның байырлалынга киржиң келириңерни чаладым.

Валерий КЫЛАҢ-ООЛ,
Тес-Хем кожууннун чагырга даргазы.

Кожууннун төөгүзүндө

1923 чылдың сентябрь айда Тес-Хем кожуун тургустунган.

1929 чылда баштайгы школа Самагалдайга ажиттынган.

1931 чылда кижиле эмнелгези ажилдап эгелээш.

1938 чылда Калдак-Хамар оруунун тудуун дооскан.

1939 чылда кожууннун хереглекчилер кооперациязы тургустунган.

1939 чылда Самагалдай хүрээзиниң сөөлгү дуганнарын үрээш.

1949 чылда кожуунга илчирбелиг 3 трактор келген.

1970 чылда Самагалдайга бедик вольтулуг электри энергиязын кириген.

1978 чылда теледамчыдылганы көрүп эгелээш.

1992 чылда Самагалдайга ийи дуганның хүрээ ажиттынган.

НАЙЫСЫЛААЛ

Көдээ суурда школа

Э.Х.Намзал (оң таладан 2 дугаарында) коллективи-биле.

НЕМЕШКЕНИ ӨӨРҮНЧҮГ

Көдээ суурнун амыдыралында школа онзагай чери ээлеп турар. Шуурмактын муниципалдыг ниити билигнин ортумаг школазы чаа өөредилге чылынга, келир кышка бүрүнү-биле белең. Одалга системазы септеттинген, одаар ыяш-даш белең.

Ол бүгү школаның башкылары, ажилчиннары, өөреникчилериниң ажылы. Ол ышкаш Балгазында, Ильинкада, Владимировада эш-өөрүнү, "Кедр" кооперативиниң, хуу сайгарлыкчы Михаил Егоровтун деткимчезиниң ачызы дээрзиниң школаның директору **Эмзимаа Хүлеровна Намзал** дыңнатты.

Школаның мурнун каастаан өңгүр чечектер, чырык, делгем класстар, кылаң тас кылдыр септеттинген спортзал, ханазын дургаар "Кызыл дептерден" ховар аннар, үнүштер чураан база чырык сайгылгааннар чайынналган коридор школага бир-ле онза аян, байырлыг шинчи кирип тур. Школа мурнуку чылдарда ногаа, картошканы тарывайн турган болза, бо чайын олар огородту, чимистиг ыяштарны, картошканы эвээш эвезти олуртуп, дүжүдүн ап, школаның столоваясында өөреникчилерни чөмгөрип эгелээн.

Эрткен чылын чартык хандырылгада, интернатта уругларга аш-чем белеткээринге бергедежип кыштаан школаның коллективи бо чайын столовая тудуун кылып алырын шиитпирлээннер. Бо хуннерде столовая тудуу интернаттың ажилчиннарының күжү-биле доостурунун кырында келген. Ажыл-агыйжы удуртукчунун сагыжына арай-ла четпэн чүүлдер ам-даа бар. Ол, бир дугаарында, ээнзиргей стадион. Ооң септелгези, дерилгезинге акша-көпөөк-тиң негеттинип турары. Бо айтырыгга хамаарыштыр Эмзимаа Хүлеровна улуг дыка торулбайн, келир чылдан бээр стадион долу дериттинип, ажи-төлдүн өөрүш-

күзү болу бээринге бүзүрелин илередип чугаалап олур.

Эмзимаа Хүлеровна Шуурмак школазынга 2002 чылдын чазын директорлап кирген. Ол башкы ажылында 46 чыл ажылдап чоруур дээди категорияның күш-ажыл башкызы. Ажылынга бердинген башкы Эмзимаа Хүлеровна Намзал «ТР-ниң өөредилгезиниң алдарлыг ажилдакчызы», Улус өөредилгезинин тергенини, күш-ажылдың хоочуну хүндүлүг аттарның эдилекчизи. Ол башкы, удуртукчу ажилдарында аңгыда, тыва национал аш-чем белеткээриниң, идик-хеп даараарының, төрөөн черинге ынакшыл, төрөөн чонунуң езу-чаңчылдарының дугайында эртем ажилдарын база методиктиг сүмө номнарны үндүрүп турар.

Шуурмак школазында бо өөредилге чылында 160 өөреникчи хаара туттунган. Күзүн 1-ги классче 12 чаштар кирген. Школада ниитизи-биле 22 башкылар ажылдап турар.

Коллективте 4 ТР-ниң өөредилгезиниң хүндүлүг башкызы аттың (Р.М. Чажатмаа, Л.В. Заверткина, Т.Б. Хертек, Э.Х. Намзал) эдилекчилери ажылдап турар. Эрткен өөредилге чылында часкы хыналда үезинде Шуурмак школазының өөреникчилериниң билиниң денели мурнунда хыналдалар түңнелдеринге бодаарга, бедик болган. Чаа өөредилге чылында коллективке ТКУ-нун география салбырының доозукчулары: Таймира Валерьевна Алдын-оол, Римма Викторвна Чажыдмаа, Кызылдың башкы колледжинден организатор-методист Рада Семеновна Дамбаа, күш-культура башкызы Азияна Шыдаровна Монгуш база информатика башкызы немешкени өөрүнчүг.

Чойганмаа САТ.

Василий БАЛЧИЙ-ООЛДУҢ
чуруктары.

"БУРУНГААР" СОЛУН

Тес-Хем кожууннун ажил, амыдыралының кол чырыдыкчызы, суртаалчызы — кожуун солуну "Самагалдай". Кожууннун баштайгы солуну 50 чыл бурунгаар "Бурунгаар" деп аттыг үнүп турган. Ынчангаш 2003 чыл чүгле кожууннун 80 чыл ою, Самагалдайның 230 чыл ою эвес, кожууннун парлагазының 50 чыл ою база болуп турар. "Бурунгаар-

ның" баштайгы кол редакторунга тыва дыл болгаш чогаал башкызы Сергей Сундуевич Паву ажылдап турган.

"Самагалдай" солун 1999 чылдың июльдан эгелеп үнүп эгелээн. Кожуун солуну акша-көпөөк-тиң аайы-биле баштай айда 2 катап, сөөлүредир чаңгыс катап үнүп турар. Солуннун амгы кол редактору — Дайынчы Түлүшович Дамба-Хуурак.

"КЕЖИК" — КАФЕ-БАР

Сайгарлыкчы Маадыр Оюн кожуун чагыргазы-биле дугурушкаш, кожпонуң шаандагы столоваязын, ооң ажил-агый барааннарының садыы турган, сөөлүндө тоймаглаттынып, үптетинип бар чыткан бажыңын кафе-бар кылдыр эде кылыр ажылды эгелээш, кончуг-даа сагынгыр-тывынгыр, тудунгур ажылдаан кижжи болду. Бо үеде кижжи болганы-ла сайгарлыкчы болуп шыдавас, салым-чаяан, тура-соруку негеттинери билдингир.

Тудунгур акшаландырышыкынын дилеп тып, тудугжулар-биле дугуржуп, тудуг материалын удур садып тургаш, алызындан чүткүлдүг, тура-сорукутуг, бедик харысалгалыг кижжи болгаш Маадыр Дажыевич күзел-соруун чедип ап, кафе-барны ажылдадып эгелээн. Сайгарлыкчы чорукту сайзырадып, биче бизнестин хыын тып бар чоруур, чамдык ажил чок кижилерни ажил-биле хандырып чоруур кижилерни бирээзи — депутат сайгарлыкчы Маадыр Дажыевич Оюн.

Кафе-бар "Кежик" ажылдап эгелээнден бээр чаа бир чыл чедип орар. Кафени кайгамчык чараш аян-шинчилиг дерээн, хөгжүм-аялга чаңгыланып турар. Сөөлүгү үениң дериг-херекселдери-биле дерип каан, ойнап хөглээр, танцы-самнаар залды база көрүштүг дерээн. Кафениң ажилдакчылары келген аалчыларны эвилең-ээлдек уткуп, хүлээп ап турарлар.

Самагалдай суурнун чурттакчылары кафе-барга дыштанылга кежээлерин, юбилейлерни, кудаларны, солун ужуражылгаларны эрттиреринге ажыглап турар. Иштинин арыгсиллии, аш-чемниң шынары болгаш өске-даа суксун аймаа кандыг-даа кижини чайгаар-ла чалай бээр.

Кожууннун Төлээлекчилер хуралының депутаты Маадыр Дажыевич алызындан бүдүштүг,

ажыл-агыйжы кижжи болгаш хлеб быжырап пекарняны ажылдадып, самагалдайжыларны амданныг ак хлеб-биле база

хандырып турар кижжи болду.

Бурунгу Тываның найысылалы Самагалдайның юбилейлеринге киржи келир аалчыларны уткуп, хүлээп алыр дээш кафе-бар "Кежиктиң" ажилдакчылары чай чок-ла белеткенип турар улус болду. Оларның амданныг аш-чеми аалчыларның сеткилин хомудатпас дээрзинге бүзүрөп артым.

Сергей ХЕРТЕК.

ЭКИ ТУРАЧЫ КЫМ-ДЫР?

Ол 1941 чылдың күзүнүндө Кызыл-Чыраа сумузундан чаңгыс чер-чурттуулары Соян Дөнчүн, Чооду Күрседи олар-биле Тес-Хемге организаастаан шериг кезээнге албан эрттирип кирген. 1942 чылдың төнчүзүндө Тес-Хемниң шериг эскадронун АРШ-тын орденниг каттышкан полугунга катканы-биле Соян Алдын-Херел Кызыл хоорайга шериг албанын уламчылаан.

Улуг лейтенант Оюн Оолактың взводунга Киров хоорайга түр белеткел үезинде-даа, Снегировадан Ровно областың дивизиязын эгелээп чедир кадыг-берге походтарга Соян Алдын-Херел быжыг туруштуун, спортчунун каңналган мезү-шынарын көргүскен. Ровнодан Дубно чедир шавар халдаашкыннарга, сегир-жип алышкыннарга эрес-маадырлыг чоруун көргүскени дээш, дайынчының эң бедик

шаңналы болур "Алдар" ордениниң үшкү чергези-биле шаңнаткан.

Соян Минчимаевич Алдын-Херел дайын сөөлүндеги чылдарда колхоз тургузушкуннарынга идепкейлиг киришкен. Кызыл-Чыраа сумузунун даргазынга ажылдап турган. Оон каттышкан "Ак-Эрик" колхозтун даргазынга база ажылдаан.

Хой бригадирлеп, малчыннап, хөй чылдарда үре-түннелдиг ажылдааны дээш Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени-биле шаңнаткан. Оон даразында Тыва АССР-ниң Дээди Советинин Президиумунун хүндүлүг бижиктери-биле каш удаа шаңнадып, Тес-Хем район Советиниң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутатынга, СЭКП Тыва обкомунун кежигүнүнге сонгудуп чораан. Улуг Тийлелгениң 40 чыл оюнда Ада-чурт дайыны

ордениниң 2-ги чергези-биле шаңнаткан.

Клара ЧИМЧИТ.

НАЙЫРАЛДЫГ ЧУРТТАП ЧОРУУР

Игнат уруу Людмила Положинская Тывага 1960 чылда келген. 1967 чылга дээр Туран хоорайга садыгжылап ажылдаан. Ооң соонда Кызыл хоорайның сүт хүлээп алыр пунктузунга ажылдап берген. Арга-дуржулгалыг кижжи боорга, Людмила Положинскаяны 1978 чылда Кызылдың сүт хүлээп алыр пунктузунун Самагалдайда салбырын удуртуп-башкарары-биле чоруткан. Кызымак, ак сеткилдиг ажылы дээш Людмила Игнатьевна каш удаа шаңнадып келген.

Самагалдайның сүт хүлээп алыр албан черин хөй чылдарда удуртуп, кожууннун социал-экономикиг хөгжүлдезинге улуг үлүг-хүүзүн кириштирип чораан Людмила Игнатьевнаның удурткан сүт хүлээп алыр черинге

Эрзин, Тес-Хем кожууннарның ажил-агыялары шупту сүдүн дужаап турган. Сүт дээрге ак далай ышкаш чалгып, савазырап турган. Сүттен каш-каш янзы амданныг ак чеми белеткеп турганын чон сактыр боор. Ынчан сүт кужнялары шупту сүт-биле хандыртынып турган.

Людмила Игнатьевна төлөптүг ажи-төлдү естүрүп кижизиткен. Улуг оглу Владимир Сонгу

чүктүн Нижневартовск хоорайда чолаачылап ажылдап чоруур. Ийи дугаар оглу Сергей — Туран хоорайда суг-канал чериниң даргазы. Уруу Лена — Улан-Удэниң сүт-технология техникумун дооскаш, Кызылдың сүт заводунда мастер. Хеймер оглу Александр Самагалдайга школа дооскаш, Сахалинниң Шикотанда шеригжиткен Эрик камгалалынга шериг херээн эрттирген, ам 3 чыл хуусаалыг контракт-биле ажылдап чоруур.

Солун намдар төөгүлүг Людмила Игнатьевна Самагалдай суурда 25 чыл иштинде чурттап келген. Ам хүндүткелдиг дыштанылгаже үне берген. Тус черин чонунун аразында кады-кырааны Алексей Анатольевич-биле найыралдыг чурттап чоруур.

Раиса ЛАМАЖАП.

ТӨРҮТТҮНГЕН ХҮНҮҢ-БИЛЕ, КЫЗЫЛ!

(Төнчүзү. Эгези 1-ги, 2-ги арынарда).

Хоочуннарның салгакчылары республиканың уругларның спорт школаларының өөреникчилери, ТР-ниң самбо болгаш дзю-до, ча адарының, каратэнин, волейболдун база бут бөмбүүнүң федерациялары боттарының чараш оюннарын көргүзүп эртилер. Ылангыя каратэге көргүзүп оюннар дыка чараш болгаш солун болганын чыылган чон магадаан.

Байырлык чыскаалдың сөөлгү колонназы – эрги автомашиналар парады. Ону сонуургавайн чүнү сонуургаар боор. Чыскаалда дайын соонда кылып үндүрген "инвалидкалар", эрги "Волгалар", "Москвичилер", эрги марканың мотоциклдери дээш, кандыг машина чок дээр! Парадтың төнчүзүндө болгаш байырлык чыскаалды хаар харысалгалыг "үлө" ГАЗ-51 деп чүк машиназынга онаашкан. Бо "ажылчын аъттың" он-он чылдар дургузунда кылган ажылын санап-түңнээр болза, та чеже чүе! Ооң ээзи — 72 харлыг, күш-ажылдың хоочуну Деге Канданович Хертек. Кижиге эдингге кайы хире камның болур ужурлугул дээрзин бо хоочундан аныктар өөренир болза эки.

Байырлык чыскаалдың киржикчилеринге болгаш кызылчыларга байыр чедирип, хоорай чагыргазының даргазы Дмитрий Донгак сөс алган.

— Хүндүлүг кызылчылар! Ийи улуг хемниң белдинде, улуг Енисейниң эрининге кайгамчык онзагай черге баштайгы дажы салдынган хоорайывыс бо 89 чылдың дургузунда сайзырап, өзүп келген. Бөгүн тудугунуң хоочуннарынга улуг үлүг-хуузу дээш мөгөөр ужурлуг бис. Оларның эгелээшкинин төлөптии-биле уламчылаар бис. Хоорай меңээ бичии чаш уруг-биле демей эргим, аңаа хөй күжүн үндүрген тудум, ынааң дендээр. Хоорайывыс улам чараш болзун, улам аныакшызын! Хоорайывыска чаа-чаа өг-бүлелер немежи, аныктар өгленчиле турзун! Чаштар төрттүнүп-ле турзун! Байырлал-биле, кызылчылар!

Хоорай чагыргазының даргазы бодунуң бо алгаг-йөрээл сөстөринге бадыткал кылдыр байырлалда өгленишкен үш аныак өг-бүлөгө деткимче кылдыр хеп чуур машиналарны белек кылдыр сөңнээн. А сентябрь 20-де дүштекиниң 12 шакта төрттүнүгөн чаш өпеяга колясканы белекке берген.

Байырлык чыскаал соонда,

келген. Ам ол делегейниң дөрт чурттарының президентилериниң киришкени саммитке уран чүүлүн бараалгадып чораан сураглыг ыраажы апарган. Бо адын адааным ыраажылардан аңгыда, делегейге хамыкты кайгаткан ийи бичии оолдар — Данил биле Кирилл Калудцких алышкылар чедип келген. Олар делегейде кымның-даа кылып көрбээни акробатиктиг этюдтарыны бараалгадыр дээрге, шала бүзүрөксөвейн турдувус. А кажан бо алышкылар чүс чок-биле демей эглип турар боорга, шынап-ла, караавыс-биле көргөн болгаш-ла бүзүредивис. Байырлалда, шынап-ла, ыңдыг солун белек кайын турар.

Москвадан келген аалчылар кежээ В.Көк-оол аттыг хөгжүмши театрынга долу программалыг концертин көргүскен.

А аныктар кежээ фонтан чанынга дискотекага танцылап, ойнап хөглээн. Байырлалдың кайгамчык чараш салюду үр-ле дүнеки Кызылды чырытты ийин.

Найысылал Кызылывыстың төрттүнүгөн хуну кызылчыларны өөрткөн, а хоорайны каастаан. Көлир чылын 90 харлаар алдарлыг юбилейинде улам чараш бол, Кызыл!

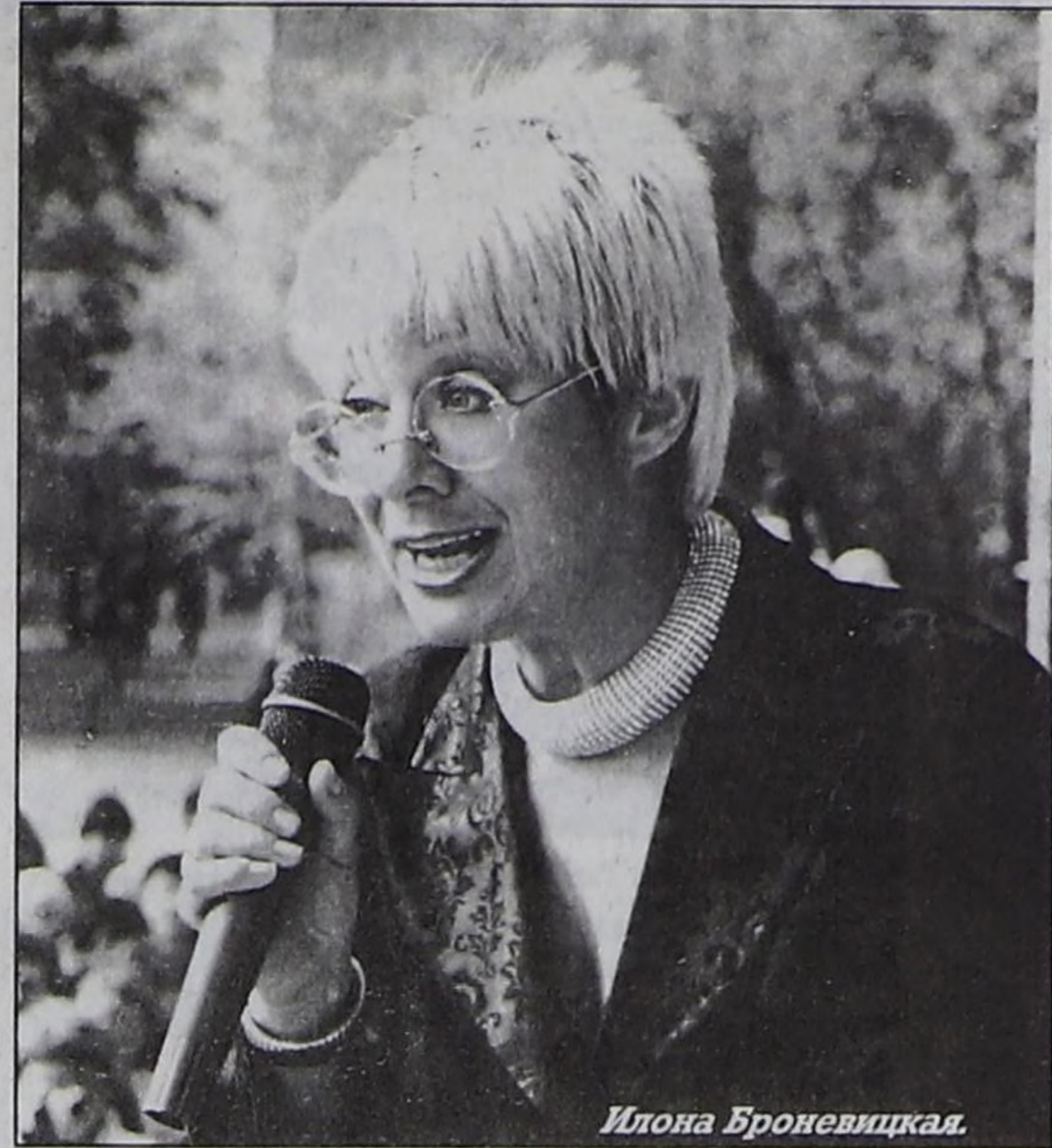
Светлана БАЛЧЫР.

Арат шөлүндө улуг, чараш сценага Тываның уран чүүлүнүң тергиннери, язы бүрү конкурс болгаш фестивальдарның тиилекчилериниң болгаш лауреаттарының концерти болган. Россияның үш аңгы хоорайларынга болуп эрткен мөөрейлерниң тиилекчизи Сайсуу Монгуш, ат-сураглыг "Эдегей", КУУ-нун танцы бөлүү, В.Көк-оол аттыг хөгжүмши театрының артистери Луиза Мортай-оол болгаш Станислав Ириль бо удаада база катап көрүкчүлерин өөрткен.

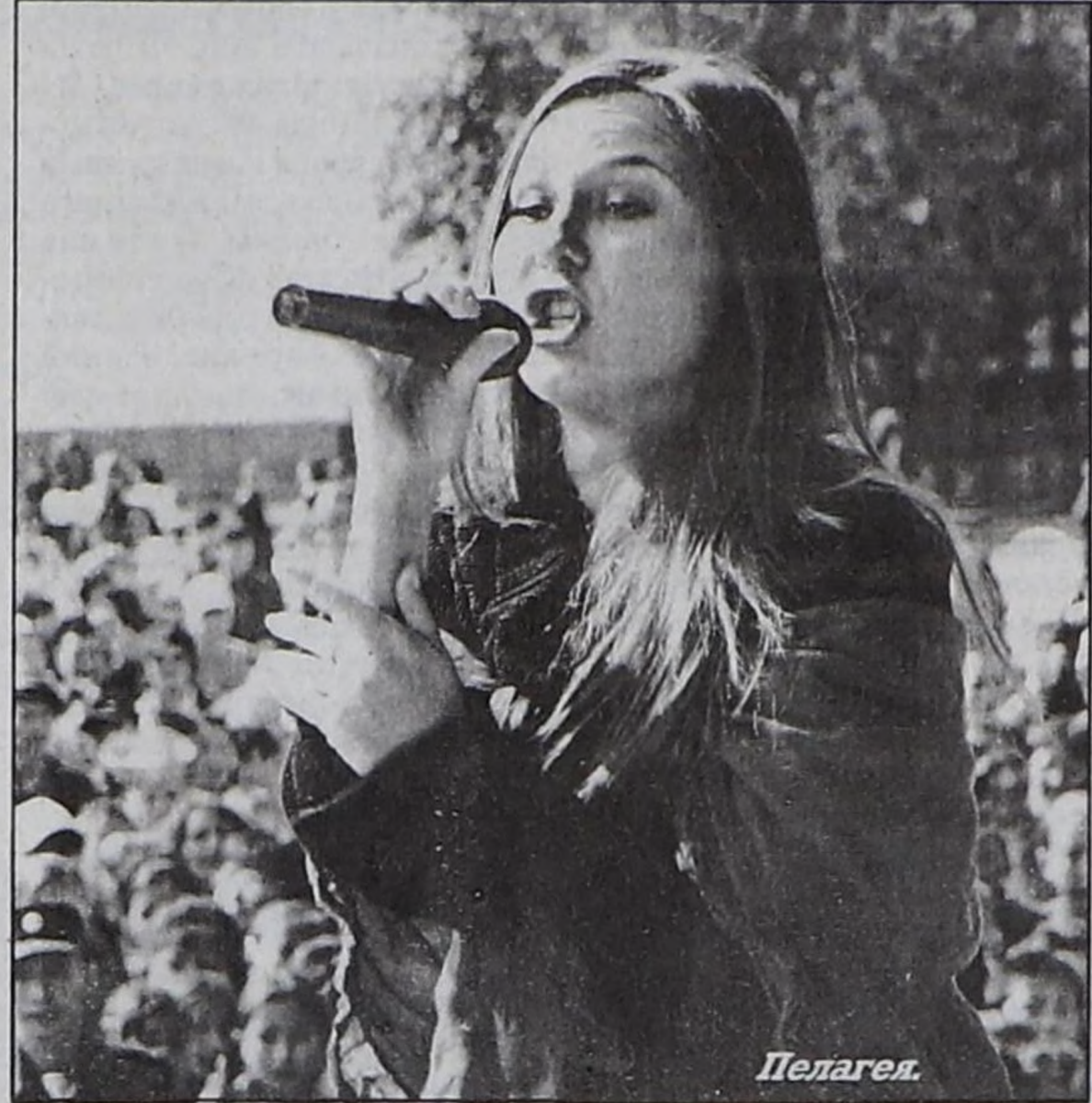
Байырлалда тускай белек – Москва эстраданың артистери-ниң концерти. Тывага ам ийи дугаар кээп турар ыраажы, сураглыг теле-башкарыкчы Илона Броневицкая бо удаада оглу Станислав Пьеха-биле кады келген. Илона биле Стас авашкылар дээрге ССРЭ-ниң Улустун артизи Эдита Пьеханың уруу болгаш уруунуң оглу дээрзин айтыры артык-даа бол, демдегеп каайн. Стас Пьеха "Экспо" бөлүүнде эштери-биле кады келген. Оон аңгыда (эң-не баштай КВН деп дамчыдылгага көстүп келген бичии ыраажы уруг) Пелагея аалдап

"Экспо" бөлүү.

Илона Броневицкая.

Пелагея.

Калудцких алышкылар.

Спорт болгаш амыдырал

БУТ БӨМБҮҮ
САЙЗЫРАП ТҮРЗҮН

Сентябрь 16-21 хүннеринде «Хүреш» стадионунга ТР-нің Чазак Даргазының 1-ги кубогу база республиканың бирги чери дээш бут бөмбүүнге маргылдаалар болуп эрткен.

Сентябрь 21-нин хүнде 1-4-кү черлер дээш оюннар болган. Маргылдааның баштайгы хонуктарында 13 командалар аразындан «Мажалык», «Хемчик», «Динамо» болгаш «Саян» командалары шылгарап үнгөн. 3-4-кү черлер дээш Кызыл хоорайдан чыгдырган «Саян» болгаш «Мажалык» командалар ойнаан.

Оюнун 1-ги, 2-ги кезээ дең-дең (3:3) сан-биле доозулган. Команда бүрүзүнге немелде 15-15 минута бердинген. Немелде үе доостур чоокшулап чорда, «Саяннар» 4-кү санын кииргеш, оюнну удуп алганнар.

Оң талада ак-көк хептиг хемчикчилер, солагай талада сарыг шокар хептерлиг ойнакчылар чыскаалыпкан. Бут бөмбүүнге республикада шыырак дээн «Динамо» командалары база Барыын-Хемчик ко-юнунун спортчуларының «Хемчик» командаларының аразында 1-ги, 2-ги чер дээш чидиг оюн эгелээн. Оюн эгелээнден бээр кашла саныг минута эртип чорда, «Динамонун» 9 дугаар ойнакчызы (Алексей Седен) кедег аксындан келген соонда, карак чивеш аразында киир теп, санны ахыткан. Бо шөлде бир айылдыг ойнакчыларның бирээзи Алексей Седен 19 харлыг. Ол бут бөмбүүн 7 хардан эгелеп сонуургап эгелээн ойнакчы. «Автомобилист» клубунун кежигүну.

«Хемчикчилер» база хоомай эвес дээрзин көргүзүп, каш-даа удаа удурланыкчызының хаалгазынче чидиг халдаашкыннарны кылып, киир тевер чазып, республикада шыырак дээш бут бөмбүүнун ойнакчыларын девидедип-ле турдулар. «Динамонун» хаалгазынга чоокшулап келген «айылдыг» бөмбүктү сарыг шокар хептиг, 5 дугаар ойнакчы кара маңбиле келгеш, үндүр тепти.

Оюнун 1-ги чарты 1:0 сан-биле төнгөн. Оюнун 2-ги чарты эгелээн соонда удаваанда динамонулар база бирээни киирдилер. Сан 2:0. «Динамо» мурнап турар, ам-даа тиилелге хемчикчилерни болуру бергедээн. Ынчалза-даа «чүвени канчап билер» дээш аарыкчылар соруун салбайн кожуундан команданы оон-моон ал-

гыржып деткип, арга-сүмезин бээрин оралдажып ордулар. 2-ги оюнда хемчикчилер 1 санны киириптерге, бүдүн стадион бир уг-биле диңмиттиг алгыржыпканнар. Ам шымда-ла аарыкчылар бот-боттарындан оюнун төнчүзүнге чедир кайы хире үе артканыл джип, дүрген-не шак сонуургап

йында дыңнааш-ла, чайны өттүр белеткенип кирипкенер. Бо удаа оолдарның командалары бичии-ле болза, тиилээр часканы билдингир. Черле шыырак удурланыкчы дээрзин база ол чугаалады. Ындыг-даа болза дараазында тиилээрине кызар бис деп ойнакчы сорууту-биле чугаалайдыр.

лээн. Бут бөмбүүн республикага көдүрери-биле Совет Тываның 8 чылы аттыг стадионунун шөлүн дерип кылырын, тергийн дээн шыырак тренер башкыларны Тываже чалаарын, школачылар, биче назылыг аныяктар, оон улуг назылыг аныяктар аразында бут бөмбүүнге республиканың шилиндек командаларын

кежигүннеринге медальдар, хүндүлүг бижиктер, өртектиг шаңналдарны тывыскаалаан. Маргылдааның тергийн эки вратары атка Акиджан Джагамуратов («Динамо»), тергийн эки камгалакчыларынга Айдың Ооржак

(«Хемчик»), Омак Кара-Сал («Динамо»), тергийн эки халдакчыга Евгений Наксыл-оол («Мажалык») олар төлептиг болганнар.

Чойганмаа САТ.
Василий БАЛЧИЙ-
ООЛДУҢ чуруктары.

турганнар. А «Хемчиктин» удурланыкчылары динамонулар «спортка, маргылдаага улуг туралаанының херээ чок» дээн ышкаш, дүрген-не туруштарын ээлей аарак халчып кагдылар. Хемчикчилер каш-даа удаа удурланыкчызының хаалгазын хөме ап, чамдыкта соора киир теп, аарыкчыларны хөлзедип турза-даа, сан киирбээнер. Үе база төнүп, сан 1:2 турда, тергийн чараш оюн доозулган. Тиилелге — «Динамо».

«Хемчиктин» ойнакчызы Айдың Ооржак 18 харлыг. Олар бут бөмбүүнге маргылдаа дуга-

байырлыг чыскаалга ТР-нің Чазак Даргазы Ш.Д. Ооржак маргылдааның киржикчилеринге, тренер башкыларга, аарыкчыларга байырны чедирген. Өзү олурар салгалывыс мага-бот болгаш сагыш-сеткил талазы-биле кадык болуру-биле «спорттун чүгле хүреш, кик-бокс, бокс, хол бөмбүү хевирлерин эвес, шупту хевирлерин сайзырадыр сорулга мурнувуста дээрзин ол чугаалаан. Ол ышкаш бо хевирлерге сөөлгү үеде тыва спортчуларның Россия, Европа, делегей маргылдааларында чедишкениг киржип турарын онзалап демдег-

тургузар дугайында айтырылганын шийттирлээрин дыңнаткан. Ш.Д. Ооржак маргылдааның тиилекчилери «Динамо», «Хемчик», «Саян», «Мажалык» командаларында байырны чедирип, тыва бут бөмбүү делегей маргылдааларында киржиринге чедир сайзыраарын күзээн.

Маргылдааның тиилекчизи «Динамо» команданың кежигүн бүрүзүнге, тренер башкыга 1 муң доллар акша шаңналдарын, медальдар, хүндүлүг бижиктерни тывыскаан. 2-ги, 3-кү черлерни алган «Хемчик», «Саян» командаларының

Айтырыг-харыы

Бут бөмбүүнге ынак силер бе?

Шериг-оол Ооржак, ТР-нің Чазак Даргазы:

— Бут бөмбүү — ынак оюм-дур. Студент чылдарымдан хол бөмбүү биле бут бөмбүүн катай ойнап чораан мен.

Аяс Соян, кик-бокс делегей чемпиону:

— Эң улуг азарттыг, эң хөй киржикчилерлиг, эң хөй аарыкчыларлыг тергийн солун команда оюну. Бут бөмбүү — спортта ынак оюннармын бирээзи. Бо эртип турар маргылдааны улуг сонуургал-биле көрүп, эртирип турарын деткир-дир мен. Республикага бут бөмбүүнун сайзыралында баштайгы боорда, улуг идиг деп санаар мен.

Владимир Гриневский, спортчу:

— Бо оюнну ойнаарында болгаш дүнеки шактар дивейн көөрүнге ынак мен. Бо маргылдаалар дугайында хоорайның көскү черинге улгаттыр бижээш, чарлавааны хомуданчыг. Оон башка бисте бут бөмбүүнге ынактар, ону көөр күзелдиг кижилер хөй деп санаар мен.

Лариса Ооржак, хостуг хүрешке делегей чемпиону:

— Хүрешке белеткел бетинде изиргендир ойнаар бис. Бодум хуумда спорттун кандыг-даа хевирин солун деп санаар мен. Бут бөмбүүнун маргылдааларын көөрүнге сонуургалдыг мен.

Владлена Томур, балет артизи: — Ийе, хостуг үемде сонуургап көөр мен.

Бурбу Куулар, 15 дугаар школадан бичии аарыкчы:

— Бут бөмбүүн ойнаарында дыка ынак мен. Телевизорга маргылдаа болурга база көөр-дүр мен. А маргылдааның бодун бир дугаар көрүп тур мен, солун-дур.

Күстүн кежи

ДУЖУТ АЖААЛДАЗЫНДА — ӨӨРЕНИКЧИЛЕР

Сентябрь 18-те "Кара-Хаак" МУБ-туң тарылга шөлүңге картофель ажааган өөреникчилерге таваржы бердивис. Бир гектар хире шөлдүң ужунда 100 ажыг өөреникчилер бөлүк-бөлүк аайы-биле ажылдаан турлар. Чартык хүн ажылдаан хирезинде оларның каскан картофели овааваа кылдыр көвүдей берген болду.

Оларны Кара-Хаак ортумак школазының директорунун кижизидилге талазы-биле оралакчызы, тыва дыл башкызы Ольга Михайловна Донгак удуртуп турар болду. "8-тен 11-класс чедир өөреникчилерни эвилелдеп алгаш, 3 хүн иштинде "Кара-Хаак" МУБ-туң тарылга шөлүңде шептеп ажылдап турарыбыс бо. Ажыл-агыйның тарып алган ногаа-

лары хөй. Кыш дүшкүже четтикпейн барып болур болгай. Школавыс өөреникчилери өөредилгеге-даа, күш-ажылга-даа хөлчок кызымак, идепкейлиг улус. Бо хүн суг хөлчок көдүрлүүшкүнүг ажылдап турлар. Көрүңер даан, бичи када-ла дыка улуг шөлдүн картофелин казып каапкан" — деп, аныяк башкы хөөрей каапты.

Оларже чоокшулап ора-ла,

аажок хайгаарап чораан кижимен. Картофель-биле соккулажып ойнаан оол, кыс черле эскербедим. Шупту-ла ажылыңче сиңниккен, чаптанчыг-даа төлдер болду. Кара хөрзүнүг, дүжүткүр черниң төлдери болгаш ногаа, дүжүт деп чүл дээрзин аажок билерлер хире. Бир хөлчок хөглүг ажылдап турган оолче айыткаш, эң эки ажылдап турар 11 "а" класстың өөреникчизи Омак Ондар ол диштилер. Эки аъттын маңы чарыш үезинде улам чүгүрүк апаар, эки эрнин эреси күш-ажыл азы чуртун камгалаар берге үелерде дам баар дээр болгай. Шынап-ла, Омак баштаан

оолдарның эреси аттыг болду. Оон ыңай 8 "а" класста Артыш Маады, Алдынай Күжүгет, 8 "б" класста Айдыс Монгуш дээш, эки ажылдап турар өөреникчилерни дыка-ла хөйну ададылар. Мен чүгле эгезинде адаттыңан өөреникчилерни бижип алдым. Шуптузун бижип болзумза, бо чүүлүм анаа даңзы апаар болгай. Черле ынчаш ол хүн шөлге ажылдап турган өөреникчилер шупту эр хейлер болган. Оон ыңай өөреникчи ажы-төлү-биле кады 44 чыл иштинде школаларга ажылдап келген Күнзенмаа Салчаковна Дарган, Кара-Хаак ортумак школазынга 33 чыл орус дыл болгаш литература башкылап келген Юлия Викторовна Косырева олар база ажылдап турлар. Ындыг хоочун башкыларны көргөш, кижиниң сеткили чайгаар өөрү бээр чорду. Ам безин кымдан-даа чыда калбайн турар, 30-40 чыл мурнунда оларның эреси та кайы хире турду ынаан. Кижиниң экизи аныянда илереттинер. Эки кижиниң салгакчылары хөй. Күнзенмаа Салчаковнаның уйнугу күш-культура башкызы Омак Дарган база ында ажылдап тур. Чаңгыс ол-ла школага 33 чыл ажылдаан Юлия Викторовнадан ниити күш-ажылы дээш шаңнал-макталын сонуургадым. "Меңээ эң улуг шаңнал — ынча чыл иштинде өөреткемин хөй өөреникчилерим, кады чурттап келген чонум ол. Оларның мени хүндүлээри кончуг, мээң оларга ынаам кончуг" — деп, хоочун башкы харыылады. Оларның аразында

шала аныяк башкылар, ылаңгыя "ОБЖ" башкызы С.Б.Ооржак ниити удуртулгага аажок кижип, үстүңде адаттыңан хоочун башкыларның дугайында чылыг сөстөрни сөглөп турганар. Найыралдыг коллектив дээрзи оон-на илдең болду. Башкылары кандыг болдур, өөреникчилери база ындыг болур. Шыңгыя чурумнуг-даа болза, каткы-хөглүг ажылдап турган өөреникчилерни чаптап магадавышаан, Кара-Хаак ортумак школазының директорунун кижизидилге талазы-биле оралакчызы Ольга Михайловнага: "Кижизидип турарыңар, шынап-ла, эки ышкаш-тыр. Ол кол уунарны салбайн, чаа-чаа чогаадыкчы аргаларны дилеп, чедишкениңг ажылдаарыңарны күзеп тур бис" — деп ниити коллективке хамаарыштыр күзедивис. Канчап билер, 30-40 чыл эрте бергенде, Ольга Михайловна үстүңде хоочуннарның чаагай үлегерин эдерип, бо шөлге ынчангы чаа өөреникчилери-биле кээп ажылдаар чадаас. Ынчан 70 хар ажа берген корреспондент база катап бижирим чадаас.

Борис БОРБАНАЙ.

ЧУРУКТАРДА: (бирги чурукта) Кара-Хаак ортумак школазының директорунун кижизидилге талазы-биле оралакчызы О.М.Донгак өөреникчилер аразында ажылдап олур. (Сөөлгү чурукта) өөреникчилер ажыл үезинде. **Василий БАЛЧИЙ-ООЛДУҢ** тырттырган чуруктары.

БАЙДАЛЫ ОРТУМАК

Август айда ТР-ниң күрсан-эпидхайгаарал албанының ажылдакчылары республикада 228 уруглар өөренир албан черлерин хынаан. Оон иштинде 14 эге школа, 6 долу эвес ортумак, 133 ортумак, 1 хандыр өөренир яны-бүрү эртемнерлиг школа, 3 гимназия, 4 лицей, 7 ангы хевирниң школалары, 51 школа-интернаттар, 9 чимгеткен тускай школалар бар. Ук хыналданың түңнелинде республикада школаларның 20 хуузу негелдеге дүжүп турар, 63 ортумак, 16 хуузу ортумактан

куду байдалдыг болган. Чижээлээрге, септелгезин орай доосканы-биле Бай-Тайга кожуунун Тээли болгаш Хемчик сумуларының ортумак школаларын өйүңде ажылгалга кириер арга чок болган. Дозу чыдының чидерин ма-нап алгаш, уруглар чүгле сентябрь 8-те ук школаларже өөренип кирген. Улуг-Хем кожуунда Арыскан ортумак школазының одалга системазы белең эвес, үрелик болганы-биле ону ажылгалга кириерин санитар эмчилер акт тургузуп хораан. Ындыг тур-

буже ук школада бо хүннерде өөреникчилер өөренип турар.

Чыл эгезинде республиканың школаларының 46-зынга капитал септелге кылыры негетинип турган болза, бо күзүн 24 школага ындыг септелге чорудары арткан болган. Ол чүл дээрге 22 школага капитал септелге чоруттунганы ол. Барыын-Хемчикте 11; Чөөн-Хемчикте 3, Каа-Хем кожуунда 1, Кызыл хоорайда 8, шупту каттышкаш, 24 школага капитал септелгени чорудар апаар.

Борис ОНДАР.

Улуг-биле четтирдивис

Каа-Хем кожуунун хол бөмбүүнүн уруглар командазы чайгы спартакиадага киржип чедип келиривиске, моральдыг болгаш материалдыг деткимчени көргүскени дээш ТР-ниң Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының даргазы Василий Майл-оолович Оюнга, бистин депутаты Виталий Григорьевич Вальковка улуг-биле четтиргенивисти "Шын" солунну дамчыштыр илереттивис. Оларның берге, чымшытыг ажылынга чедишкенинерни, өг-бүлезинге аас-кежиин болгаш кадыкшылды күзедивис.

Каа-Хем кожуунун уруглар командазындан.

ТӨРҮТТҮНГЕН ХҮНҮҤЕР-БИЛЕ

Ынак күдээвис, честевис, ачаыс, кырган-ачаыс **Андрей Монгушович БАЗЫР-ООЛДУҢ** 55 харлааны-биле изиг байырывысты чедирип олур бис. Ол бүгү назынында Тес-Хемниң, Өвүрнүн школаларына башкылап, директорлап чораан. Амгы үеде Ак-Чыраа ортумак школазында башкылап турар. Ол чеди уругнун, 7 уйнуктун хүндүлүг ачазы, кырган-ачазы. Аңаа кадыкшылды, аас-кежиин күзедивис.

Кызылда төрелдери, ажы-төлү, уйнуктарындан.

"Шын" солунну дамчыштыр

Бистин ачаыс, күш-ажылдың хоочуну **Дырдай Шаалайевич ХЕРТЕКТИ** сөөлгү орукче үдежиринге улуг дузаны чедирген республиканың чер комитетинге болгаш чер кадастрының палатазынга, Кара-Хөл суму чагырыкчызы Долбан Хертекке, школа директору Андриян Иргитке, ясли-

ТЫВА ХҮРЕШ БОЛУР

Сентябрьның 26-да 12 шакта Чадаана хоорайга

Тываның «Начын мөгези» Монгуш Маадыр-оолдун 35 харлаанынга тураскааткан тыва хүреш 1986-1988 чылдарда төрүттүнген элээди оолдар аразында болур. Моол мөгелер база киржир.

Шаңналдары: 1-ги чер — аът, 2-ги — шары, 3-4 — ирттер, 5-8 — өртектиг барааннар.

садик эргелекчизи Рада Күжүгетке база ол ышкаш Кызылда, Тээлиде, Кара-Хөлде төрелдеривиске, эш-өөрүвүске, думаларывыска Чадамба, Дырткы, Кадыг-оолдарга бистин ажыг-шүжүүвүстү үлежип, материалдыг, моральдыг дуза чедиргенинге четтиргенивисти илереттивис.

Өөнүң ишти, уруглары.

ШЫН

e-mail: shyn@tuva.ru

Индекс 667000. Кызыл хоорай,

Красноармейская, 100,

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва

Республиканың Чазаа.

Кол редактор Артур ХЕРТЕК.

РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ: К. Сат, Е. Монгуш, Ч. Монгуш, С. Хертек, Т. Хертек.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор — 1-01-35, кол редакторнун оралакчызы — 1-19-87.

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис — 1-18-10, компьютер төвү — 1-03-90, культура, өөредилге килдизи — 1-03-88, чагаа килдизи — 1-03-87, көдээ ажыл-агый, үлетпүр килдисти — 1-17-09, тел/факс (394-22) 1-17-94, бухгалтерия — 1-17-91.

Солун келбейн барганда, дараазында телефонче долгаар: 3-14-94. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.

Тираж 7277. Чагыл 111.

АГАР САНЫБЫС: № 4070381040000010000 Б ОАО Банк "Тувакредит", Кызыл ИИН—1701008465; коррсч 3010181060000000729 БИК 049304729.

Солун Россия Федерациязының Парлалга болгаш массалыг информация чепсектериниң талазы-биле хоойлужудулгазының чорудулгазынга контроль болгаш бүрүткелниң Тыва девискээр эргелелинге бүрүткеттинген.

Бүрүткеттирген дугаары — Т-00007. ТР-ниң парлалга болгаш информация күркүмтединиң типографиязынга парлаан. (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттыңан материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыңан саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыгылары дээш авторлар боттары харыылаар.